

A mezőgazdasági munkapiacz szervezése külföldön és hazánkban.

Írta: ILLÉS IMRE.

A XIX-ik század köz- és magánéletének nagy átalakulásai szükségkép a munkapiacot is kiforgatták patriarchális mozdulatlanságából.

A demokratikus társadalmi reformok, a gazdasági élet hullámai nemcsak a termelést és fogyasztást terelték eddig ismeretlen utakra, hanem úgy az ipar, mint a mezőgazdaság körében a munkaszervezetet alapjában megváltoztatták. Különösen a capitalistikus termelés megmásíthatatlan bélyege: a szervezetlenség jutott teljes mértékben kifejezésre a gazdasági élet minden vonatkozásában s így a munkaviszonyokban is. Azonban a társadalmi s gazdasági erők fékevesztett szabadossága — mérhetetlen áldozattal járó válságok tanulságai alapján — életre hívták egyrészt a kartelleket, trustöket, szövetkezeteket, melyek a termelés és fogyasztás menetébe visznek be bizonyos rendszerességet s másrészt a munkaviszonyokat szabályozó intézmények közt a munkaközvetítést is.

Eltekintve a régi czéhek és gildék szűkkörű s részben egész más érdekeket követő kezdeményezéseitől, a munkaközvetítés is socialis szükségletté csak akkor válhatott, amidőn a munkapiacz szervezetlensége a maga visszáságaival együtt szembeötlőit.

Már most kell hangsúlyoznunk, hogy a munkaközvetítés első sorban a szervezetlen munkapiacz rendezésére, helyesebben a munkakereslet és kínálat egymás mellé állítására hivatott. A munkakínálatot és keresletet piacra hozza, ahol a

felek egymással szabadon érintkezhetnek. A közérdekű munkaközvetítés azonban nem merül ki a felek egyszerű szembeállításában, mint az ügynöki ténykedés, hanem hatáskörébe tartoznak mindazon intézkedések, melyek a munkaszerződés létrejöttét megkönnyítik, megkötése, teljesítése és felbontása körül a felek kölcsönös érdekeit támogatják.

A munkaközvetítés feladatköre két irányban határolódik el. Nem gyakorol befolyást a munkakínálat és kereslet szaporodására. Továbbá hivatása nem téveszthető össze azon socialis intézményekével, melyek esetleg vele együttes működésben jelentőségét emelhetik és sikerét még inkább biztosíthatják.

A munkaközvetítés előbbieken meghatározott hivatása szerint a mezőgazdaság körében is csak az esetben elégíthet ki tényleges szükségét, ha a munkapiacz szervezetlensége előtérbe nyomul s az ebből eredő bajoknak orvoslása időszerű. S ez az állapot mai napság mindinkább tért hódít. A mezőgazdasági munkaviszonyok valamennyi cultur államban a bérmunkarendszerre való áttérés óta oly megegyező képet mutatnak, melyben a helyileg szétválasztott kereslet és kínálat kiegyenlítésének legnagyobb zavarai tükröződnek vissza. A mezőgazdasági üzem egyre fokozódó időszakossága, a mezőgazdaság és az ipar termelékenységében rejlő folyton növekedő különbségek a munkaszervezet állandóságát biztosító kötelekeket legtöbb helyt szétszaggatták. Ily módon a munkaerő egyes ipari és agrárközpontokon óriási munkanélküli tömeggé zsúfolódott össze, míg másutt nem kevésbé égető munkáshiány érezhető.

A mezőgazdasági munkapiacz e szervezetlen állapota – mely a munkaközvetítés szükségességének alapfeltétele – felfedi előttünk azokat a követelményeket, melyekhez a hatályos munkaközvetítésnek igazodnia kell, hogy hivatását betölthesse. E követelmények nagyrészt a mezőgazdasági termelésnek az iparétól eltérő sajátágaiban nyerik magyarázatukat.

Az ipari termelésnek a conjuncturák szerint meglepetészerű fordulatokban változó hullámai nagy világrészeket lefoglaló területen egyformán érik a munkapiacot, melyen a munkaszükséglet éppen ez okból egységesen, gyors egymás-

utánban erős és ellentétes eltolódásokat szenved. Ezzel ellentétben a mezőgazdasági termelés a társadalmi és gazdasági viszonyok állapota szerint politikailag elhatárolt területenként, sőt ezen belül egyes vidékenként is az évek hosszú során – bizonyos állandósággal – más és más követelményt támaszt a munkaerő-állománnyal szemben. Vagyis azt a tényt kívánjuk leszögezni, hogy a mezőgazdaság körében egyes kisebb területeken is feltűnő állandósággal jelentkeznek egymás szomszédságában munkáshiány és munkásbőség (Az alföldi megyékben munkásfelesleg, a felföldön munkáshiány; szintúgy Rajna-pfalz vidékének s a keleti iparos tartományoknak, Franciaország keleti és nyugati részének ellentétes munkásviszonyai is ezt mutatják.)

A munkapiacz röviden érintett sajátosságaiból vonjuk le a tanulságokat. Az ipari munkaközvetítés szervezetének kellő rugalmassággal kell bírnia arra, hogy az emelkedő és leszálló conjuncturák szerint hol a fölös munkakereslet, hol a túlnyomó munkakínálat szükségleteit kielégítse. De éppen, mert nagy gazdasági vidékekre kiterjedőleg az irányzat ugyanaz, tehát a legtöbb munkaközponon munka-, illetőleg munkáshiány ural⁴ kődik; a munkapiacz önmagában könnyebben szabályozódik; a munkaközvetítésnek nem annyira helyközi aránytalanságokat kell kiegyenlítenie, mint ugyanazon közigazgatási egységeken (községen) belül a munkaerőnek az üzemek közt leendő felosztásáról kell gondosdoskodnia.

Ellenben a mezőgazdasági munkaközvetítésnek egyes vidékenként különböző belső szervezetében is nagyobb állandósággal vagy munkabőségre vagy munkáshiányra kell berendezkednie. Működésében előtérbe lép a munkaerő aránytalan elhelyezkedését kiegyenlítő szerep. S mivel így célja távol-első helyek munkapiaczának összekötésére irányul, nagy területek viszonyait kell állandó megfigyelés alatt tartania (centrális szervezés kelléke).

A munkaerőkínálatnak nagy területen való szétszóródásánál és az országos munkapiacz vidékenként megosztott, de állandó irányzatánál fogva a felek érdekazonossága a kölcsönös ellenőrzés intézményes biztosítékait nélkülözhetőkké is teheti. Így válságos munkáshiány esetén a gazdák a munkaközvetítést minden socialis veszély nélkül kezelhetik hatósági vagy munkásszervek bevonása nélkül.

Az útiköltség előlegezése s az égető munkaszükség eléggé hathatósan elriaszt az esetleges visszaélésektől. Viszont nagyobb területre terjedő munkahiány indokoltá teheti a munkások közreműködését, anélkül, hogy ezáltal a munkapiacz monopolisálásának veszélye fen foroghatna.

Az előbbiekkal kapcsolatban ki kell emelnünk, hogy a helyközi közvetítés – mint, amely a mezőgazdaság körében leggyakoribb – az egész intézmény socialis értékét csökkenti; a feleket nagy költséggel terheli, a munkást háztartásából és megszokott társadalmi környezetéből elvonja, maga és hozzátartozói erkölcsi életének nagy kárára. (Német vándormunkások, alföldi kubikosok stb.) Sőt, amint sokan hangoztatják, az idegenben való dolgozás legjobb iskolája az úgyis vészes betegséggé fajult városba tódulásnak és kivándorlásnak. Ez a körülmény megfontolandóvá teszi a helyközi mezőgazdasági munkaközvetítés igénybevételét mindakkor, amidőn még remény nyilhat a környékbeli munkások vagy munkaalkalmak felhasználására.

A mezőgazdasági munkaközvetítés berendezését nagy mértékben befolyásolja, továbbá a belső iparosodás foka. Tudvalevőleg a városbatódulás, mely a mezőgazdasági munkapiaczra oly elhatározólag visszahat; az ipari fejlődéssel együtt halad; s másrészt a belső ipari központok állandóan nagy munkásfeleslegének a vidékre való levezetése a munkaközvetítés egyik jelentős feladata. Az ipari fejlettséggel függ össze az a fontos kérdés is, vajjon az önálló, elkülönült mezőgazdasági munkaközvetítés intézményesen bekapcsolandó-e a városi közvetítő szervezetbe.

A mezőgazdasági munkaközvetítést azonban a legbonyolultabb feladatok elé állítja a mezőgazdasági üzemnek időszakos (saison) jellege.

A mezőgazdasági üzem munkaszükséglete évszakonként aránytalanul különbözik. Ilyeténképpen a jól szervezett mezőgazdasági munkaközvetítésre nem kisebb feladat hárul, mint az, hogy gyorsan, minden késedelem nélkül az egyéb évi szükséglethez képest aránytalanul nagy munkástömegeket állítson be rövid munkatartamra.

A fennebbieken vizsgáltuk, hogy a munkaközvetítésnek általában és különösen a mezőgazdaság körében mi a hivatása s a munkapiacz mily követelményeit kell kielégítenie.

A további tárgyalás folyamán megismerkedünk egyes külföldi államok s hazánk intézményeivel s főleg azt kutatjuk, hogy ezek az intézmények mennyiben alkalmazkodnak a munkapiacz igényeihez.

A német birodalom déli és nyugati vidékein a munkábaállítás túlnyomórészt a mezőgazdasági munkás személyes jelentkezése alapján történik. De azért már e területeken is s még inkább kelet- és északfelé a szükség reakényszeríti a munkát keresőket hivatásos ügynökök igénybevételére, illetőleg munkaközvetítő intézmények létrehozására. Németországban az ügynöki' ténykedés a mezőgazdasági munkaközvetítés terén nagyszámú foglalkozási osztály jövedelmező hivatásává nőtte ki magát. FLESCHE frankfurti városi tanácsos becslése szerint a német mezőgazdaság évenként csak az ügynököknek 30-35 millió márkát fizet közvetítési díjak fejében.¹⁾

A közérdekű, nem nyereségre célzó munkaközvetítés háromféle (községi, munkaadó és vegyes jellegű) alapszervezetben működik.

Délen a mezőgazdasági közvetítésnek önálló szervezete nincs. A községi munkaközvetítő hivatalok látják el a mezőgazdaság szükségleteit.²⁾ Ilyen a helyzet Elsass-Lotharingiában, Baden, Hessen-Darmstadt nagyhercegségeken s Württembergben és Bajorországban. A legtöbb állam a mezőgazdaság céljaira is működő községi munkaközvetítőket külön segélyben, részesíti; a közvetített munkásoknak meg vasúti menetjegykedvezményt engedélyez. Magában Bajorországban 40 község munkaközvetítője terjeszti ki tevékenységét a mezőgazdasági munkásokra is. Sikerükre vall az a tény, hogy átlag a munkáskereslet 60%-át kielégítik s közvetítő ügynökökre ritkábban kerül sor.

A porosz tartományokban s a két Mecklenburgban a mezőgazdasági érdekképviselések (kamarák, illetőleg gazdasági egyesületek, Patriotischer Verein) maguk gondoskodnak főleg^a belföldi munkaerő összegyűjtéséről saját e célra berendezett szervezeteik útján. Azonkívül a külföldi úgynevezett vándor-

¹⁾ Fünfter deutscher Arbeitsnachweis-Kongress in Leipzig, 1908. Sehr. des Verb. deutsch. Arb. nachw. Nr. 7. 28. 1.

²⁾ Landarbeit und Kleinbesitz. Herausgegeben von R. Ehrenberg. Heft 2/3 1907.

munkások közvetítésére a munkaadóérdekeltség, érdektelen egyesületi tagok s a kormányhatóság közreműködése mellett külön központi hivatal (Deutsche Feldarbeiter-Centralstelle) alakult. A munkaadók munkaközvetítése úgyszólván az egész országra (Poroszország) kiterjed; még pedig mindegyik mezőgazdasági kamara külön közvetítő hivatalt létesített, mely csak a kamara tagjait szolgálja ki. Az egyes kamarák munkaközvetítői egymással semmiféle szervezeti vagy működési összefüggésben nem állnak. A kamara területén belül azonban a központosítás szoros megvalósítást nyer.¹⁾

Mint érdekes tényt kiemeljük, hogy egyes munkaközvetítők legalább a gazdákra nézve a kötelező használat elvét valószínűsítik meg. A hivatalok arányai több helyt tekintélyes méreteket öltenek. Így a hallei kamarai munkaközvetítő személyzete a főnökön kívül 26 hivatalnokból áll. Az egyes hivatalok évi szükséglete 25-50.000 márkáig emelkedik. A közvetítés költségeiből a munkásra semmi sem nehezedik, sőt az útiköltséget is lakóhelyétől vagy a határtól és vissza a munkaadó téríti meg.

A mezőgazdasági kamarák hatósági segély híján a költségeket a befolyó díjakból fedezik. Legnagyobb részük 2-4.000 márkát hozzápótói, amely összeg, tekintettel arra, hogy pl. a hallei munkaközvetítő deficitje 1905-ben 19.378 munkához juttatott egyén után csak 4.500 márkát tett, túlsóknak nem mondható.

A harmadik különálló szervezet az utóbbi időben nálunk is hírhedtté vált »Feldarbeiter-Central-Stelle«. Maga az egyesület jogi személy. Székhelye Berlin. Célja szerződéskötések alapján külföldi (különösen német ajkú) mezőgazdasági munkások közvetítése. A keleti határon átvevő helyeket létesített, melyek száma 1909-ben 40-re gyarapodott. A mezőgazdasági kamarák közvetítői és a » Centralstelle« a munkaközvetítést közvetlen és közvetett eszközökkel teljesítették.

Igen tanulságosak az elért számbeli eredmények. Az ügynökök nélkül közvetített belföldi munkások száma Poroszországban 1900-ban 4000, s már 1905-ben 10.000-re emelkedett.

¹⁾ CONRAD: Die Organisation des Arbeitsnachweises in Deutschland Leipzig, 1904, 94-101. 1.

A kamarák munkaközvetítői a munkáskereslet 40-50%-át átlag kielégítik. A berlini központi hivatal 1908/09. üzleti évben 70.397 külföldi munkást nyert meg és a feléje fordult munkáskereslet 97%-át fedezte; de a többi 230.000 külföldi mezőgazdasági munkás közvetítése javarészt az ügynökök üzletkörébe esett.¹⁾

Ha a német gazdasági munkaközvetítők sokoldalú tevékenységét külső eredményei alapján óhajtjuk elbírálni, nem titkolhatunk el bizonyos csalódást, mely azonban érdemében nem egészen jogosult. A közvetített munkások egyre gyarapodó tekintélyes hadserege mindenesetre igazolja az intézmények életképességét. Azonban szerény sikerek mutatkoznak épp azon bajok megszüntetése terén, melyek a munkapiac szűrgős szervezését szükségessé tették.

A közérdekű közvetítők egyik főczélja arra irányult, hogy az ügynököket kiszorítsa annál is inkább, mivel e legtöbbször kétes existenciájú egyének a feleknek mérhetetlen kárt okoztak és a munkaviszonyok békés rendjét teljesen felforgatták. Sajnos, a közérdekű intézmények szervezete sokkal nehezebb, semhogy az ügynökök nélkül boldogulhatnának. A külföldi munkások közvetítését – ugyan többnyire a »Centralstelle« felügyelete alatt – ma is jóformán kizárólag ügynökök intézik.

A munkaközvetítők nagyobb térfoglalásán talán lendíteni fog az üzletszerű helyközvetítést szabályozó 1910. évi birodalmi törvény, amely ügynökök számára, iparendelő kiadását csak kivételesen, *szükség* esetén engedi meg.²⁾

A munkaközvetítő hivatalok gyakorolta felügyelet mégis előnyösen kihat a közvetítés költségeinek állandó csökkenésére és az ügynökök magatartására. Azonban az egyéb okból beálló szerződészegések üldözése még ma sem jár kellő eredménnyel. 1909-ben csupán a »Feldarbeiter Centralstelle« által közvetített munkások közül 14.869-en követtek el szerződészegést. Az esetleges óvadékok elvesztése és a kiutasítás veszélye sem tartja vissza az úgyszólván törvényen ki-

¹⁾ CONRAD'S Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik II. F. 39. Bd. 898. 1.

²⁾ L. e. törvény bővebb tárgyalását a »Közgazdasági Szemle« 44 köt. 564. l.-án

vüli állapotba kényszerített munkásokat attól, hogy sérelmesnek tartott viszonyok közt a munkából önhatalmúlag k; ne lépjenek.

Hasonlóan csekély sikerrel jár a közvetítő hivatalok egyélt-közvetett ténykedése is. A városba költözött falusi nép visszátérítése szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik. A viszonyok mégis állandóan javulnak, ami annak tulajdonítható, hogy a községi munkaközvetítők egy része a faluból bekerült munkást első sorban a gazdaságokban igyekszik elhelyezni. A kiszolgált katonák sem vágnak vissza a faluba. A katonai parancsnokok még 1900-ban szinte egyhangúlag azt jelentik, hogy mezőgazdasági munkára úgyszólván egy jelentkező sem akad. Evvel szemben az utóbbi években némi mozgalom indult meg a vidék felé.

Hogy a mezőgazdasági munkaközvetítés a déli szövetséges államok községi munkaközvetítőiben a többi foglalkozási ágakkal együttes kezelés alá jutott, ellenben Poroszországban önálló szervezetet nyert, arra nézve kielégítő magyarázatot ad a munkapiaez eltérő alakulása. Könnyen megérthető, hogy a községi munkaközvetítők Poroszországban százezernyi külföldi munkás közvetítésével járó széleskörű tevékenységgel semmi esetre sem birkózhattak volna meg oly sikeresen, mint a mezőgazdasági viszonyokhoz alkalmazkodó szakintézmények, nem is szólván arról, vajjon a külföldi közvetítéssel járó súlyos anyagi kockázatot a községek magukra vállalták volna-e.

A német mezőgazdasági munkaközvetítésnek másik jellegzetessége: a munkaadó szervezet socialpolitikai szempontból talán aggályosnak látszik. Azonban tény az, hogy a közvetítés lefolyásában panaszra e tekintetben okot nem ad.¹⁾ A munkaközvetítésben rejlő nagy hatalommal bajos is visszaélni akkor, amidőn a munkáskeresletnek alig 50-60%-a nyer kielégítést. A nyilvánosságra jutott szerződési minták mindkét fél jogviszonyát egyenlő határozottsággal kidomborítják. A munkaközvetítő választott bíróságának részrehajlatlan Ítélezését pedig bizonyítja a döntésben meg nem nyugvó felek csekély száma. A berlini »földmunkás-központ« választott bírósága által 1909-ben eldöntött 492 eset közül csak lí került további eljárás elé.

¹⁾ Fünfter deutscher Arbeitsnachweiskongress 1908. 25-81 l.

Érdekes a központosítás felé vezető fejlődés. E tekintetben legjellemzőbb a külföldi munkások közvetítésének a kamarák hatásköréből a »Centralstelle«-hez való áthelyezése, ami világosan igazolja, hogy nagy munkástömegek elosztását a gyakorlatban csak egységes központi szervezet végezheti sikerrel.

A francia mezőgazdaság eddig nem gondoskodott munkapiacza sajátosságaihoz simuló egységes s szervezetében tökéletesbült munkaközvetítés létesítéséről. A gazda és munkás közvetl^{en} érintkezésének patriarchális módjai még nem igen engednek helyt a munkábaállítás czélszerűbb berendezésének. Azonban a mezőgazdasági munkapiacz újabb, mindnagyobb hullámvásásával, hol az egyik, hol a másik szerződő fél érdekében egyre gyakrabban befurakodnak a gazda és munkaadó közé az ugy nevezett munkásvállalkozók (sousentrepreneur, marchands, contremaître, commissioner, piqueur), illetőleg a munkaközvetítést iparszerűen űző ügynökök.

Az előmunkások maguk is résztvesznek a felvállalt munkában, de bizonyos kiváltságos helyzetet biztosítanak maguknak azzal, hogy közvetlen kötelezettséget vállalnak a munkaadóval szemben a szükséges munkások beállítására s a kérdéses munka elvégzésére; továbbá a munkabért is felveszik és felosztják. Amint a »l'Office du travail« ez irányú enquetejéből kitűnik, különösen az északi vidékeken a gazdák gyakran é munkásvállalkozókkal egyeznek meg. E munkásvállalkozók fogadják fel a felvállalt munka elvégzésére szükséges embereket, akiknek nemcsak a szokásosnál kisebb munkabért juttatnak, hanem még napi 10 cent. közvetítési jutalékot is kötnék ki maguknak.¹⁾

Hasonló visszaélésekkel teszik magukat hírhedtté a munkaközvetítéssel iparszerűleg foglalkozó ügynökök, kiknek működése a legutóbbi időkig hatósági engedélyhez volt kötve (1852. évi márczius hó 5-iki kormányrendelet). A múlt század 90-es éveitől kezdve a mezőgazdasági munkaközvetítés legnagyobb contingensét ezek az ügynökök látták el. Különösen a déli szőlőtermő vidékeket sűrűn hálózták be. 1891-ben 50 s 1898-ban 70 közvetítő-iroda egyedül a mezőgazdasági

*) Le Placement des employés etc. l'Office du Travail, Paris 184. 1.

munkásság szükségleteit elégítette ki. Ugyanazok a panaszok, melyeket a német viszonyok tárgyalása alkalmával röviden érintettünk, szőri-szóra ismétlődnek.

A nyereszkedési célokat kizáró mezőgazdasági munkaközvetítés Franciaországban háromféle szervezetet nyert.

A legerősebbek s mindinkább nekilendülők a »syndicats agricoles«, a munkaadók, illetőleg munkások szakegyesületeinek enemű intézményei. Ámbár a közvetítés mindkét félre nézve teljesen ingyenes, sok helyt panaszkodnak az érdekeltek részvétlensége miatt.

Főleg a szakképzett mezőgazdasági munkások (vinczellér, dohánymunkás stb.) s a cselédek közvetítése körül aránylag jelentős szerep jut a közérdekű, tisztán jótékonycélú intézményeknek, mint világi és egyházi otthonoknak, tanintézeteknek. Szabadjon hivatkoznunk többek közt a galicziai tartományi hatóság berendezte munkaközvetítő ügynökségre, amely a lengyel vándormunkások nagy csapatait helyezi el aratás idején.

Nem nélkülöz kiváló érdekességet a községi munkaközvetítés fejlődése.¹⁾ A forradalmi ideiglenes kormány már 1843-ban elrendelte Parisban díjtalan községi munkaközvetítő felállítását. Paris példáját alig egy tuczat város követte a legújabb időkig. A községi közvetítő-szervezet kiépítésén buzgólkodik az 1904. évi márczius hó 14-én kibocsátott törvény, mely azonban mélyreható változásokat eddig nem idézett elő.

Feltűnő hiánya e törvénynek, hogy a tényleges szervezés személyi és dologi feltételeit sem nem jelöli ki, sem azok előteremtéséről nem gondoskodik. Az ügynöki irodák facultativ megváltása és az ezzel járó nagy anyagi áldozat az egész rendelkezés üdvös hatását előre is kétségessé teszi. Nem is csodálkozhatunk, ha alig akad város, amelynek kedve és elég pénze volna törvényadta jogával élni. De meg a hivatkozott törvény a községi munkaközvetítés szervezésében a mezőgazdaság szükségleteit teljesen figyelmen kívül hagyja. Ugyanis nyilvános lajstromok vezetése tudvalevőleg a munkaközvetítés hatályos működéséhez nem elegendő. Önálló hiva-

¹⁾ L. bővebben: S. BECCI. Le placement des ouvriers etc. Paris, 1906.

talok felállítására pedig csak 10.000 lakosnál többet számláló városok köteleztetnek.

Az Északamerikai Egyesült-Államok mezőgazdaságának nagy időszaki munkásszükségleténél fogva a munkaközvetítésre óriási feladat hárul, amelynek nehézségeit eddigelé élelmes ügynökök a kínálkozó nagy nyereség kilátásában szívesen magukra vállalták, sőt többé-kevésbé monopolisáznak is.¹⁾ Ugyan nem kevés azon munkások száma, kik évről-évre nyár elején minden közvetítés nélkül munkába állanak, de ezek is túlnyomórészt ügynökök karmai közé kerülnek.

Munkaközvetítő ügynöki irodák valamennyi nagyobb városban- befészkeltek magukat s gyakran 100-200 hivatalnokkal rendelkező hivatalokká nővik ki magukat. Visszaéléseik minden európai mértéket felül múlnak. Tehetetlen nőszemélyeket erkölcsi züllésbe kergetnek, a nyugati kikötővárosok tapasztalatlan bevándorolt munkásait magas (5-10 dollár) beiratási díjak mellett ezerszámra szállítatják a keleti farmvidékekre, jóllehet tudják, hogy a felére sincs szükség. E mellett külön provisiót szednek a vasúttársaságoktól és a munkaadóktól. E visszaélések láttára azonban ne gondoljuk, hogy törvényes szabályok hiánya miatt nincs mód a megelőzésre és megtorlásra. Kevés kivétellel az Unió valamennyi államában a közvetítő ügynökök csak szigorú feltételektől függő engedély alapján nyithatják meg irodájukat.

A közérdekű, nyereségre nem célzó közvetítésnek nyilvános községi szervezete terjeszti ki működését a mezőgazdaságra. A munkaadók és munkások érdekképviselői még figyelemre sem méltatták ezt a fontos socialis munkakört, annak ellenére, hogy a községi munkaközvetítés a szükségletet távolról sem elégíti ki.

Csak 18 állam szabályozta a községi munkaközvetítést, amennyiben ily intézmények létesítését a városok bizonyos kategóriájára nézve (I. és II. oszt. városok) kötelezőleg elrendelték. Valamennyi állam gyakorolata ragaszkodik a személyválogatás nélküli díjtalan közvetítés elvéhez, de néhány az idegen állampolgárokat kizárja a közvetítés köréből. Némelyik állam

¹⁾ SZAFIAN LAJOS: Aratás és cséplés az Egyesült-Államokban. Köztelek, 1910. évf. 63. sz. 1954. 1.

kizárás terhe alatt a kötelező igénybevétel elvét emeli érvényre.

Ennek ellenére a községi munkaközvetítéssel a mezőgazdasági munkások csak szórványosan élnek.

A legnagyobb akadályt gördíti a hatályos fejlődés elé a szegényes javadalmazás, mely 1.000-1.200 dollárt sohasem halad meg. Ily viszonyok mellett nem csodálkozhatunk, ha a községi hatósági munkaközvetítés minden egyéb irányú socialpolitikai ténykedés nélkül egyszerű ügynöki teendőket lát el és e téren is a hivatalos jelentések szerint üdvös hatása csupán a magánirodák visszaéléseinek mérséklésében nyilvánult.¹⁾

Mint egyebütt, úgy a Svájcban is a mezőgazdasági munkás (cseléd, napszámos, arató stb.) legtöbbször a munkaadóval közvetlenül folytatott egyezkedés alapján áll munkába. A közvetítő ügynökök a városokban nem ismeretlenek, de üzletkörük a faluba még nem igen ért el.

A felmerülő szükségletek egyébkénti kielégítésére a svájci mezőgazdasági munkaközvetítés érdekes megoldást nyert a közérdekű hatósági illetőleg községi szervezetben, melynek eredményességéről a jövő ad majd tanúbizonyságot.²⁾ Ez a munkaközvetítés a többnyire ugyancsak hatósági ügynevezett »Naturalverpflegungsstation« és a községi közvetítőhivatal együtt működésében szerveződik. Annál a körülmenynél fogva, hogy a Naturalverpflegungsstationok mintegy 14 kanton területét behálózzák s egymással kantononként szövetségekbe tömörülnek, a mezőgazdasági munkaközvetítés továbbfejlesztésére kész alapul kínálkoznak. S a gyakorlatban meggyökeresedett ezen szervezetek értékesítése sikerült is oly módon, hogy bekapcsolták a községek fejlett és mintaszerű közvetítő hivatalaiba. Megkönnyítette e terv megvalósítását a 12 községi munkaközvetítő egységesített szervezete, melynek központja Zürichben működik. A zürichi városi közvetítő elsőnek vontá be a szövetség kebelébe a kanton Naturalverpflegungsstationjait, mégpedig oly eredménnyel, hogy a közvetítések

¹⁾ BR. WARNER: Die Organisation der freien öff. Arbeitsnachw. in den Vereinigt. Staaten von Nordamerika, Leipzig, 1903.

²⁾ K. Leites: Der öffentl. Arbeitsnachweis in der Schweiz, Zürich, 1908.

száma egyszerre hat-hétszeresre emelkedett.¹⁾ Példáját sorban követték Aargau, Bern, St. Gallen és Schaffhausen kantonok, valamennyi teljes sikerrel. A zürichi munkahivatal 1907. évi jelentése szerint a gazdák nem is remélt bizalommal fordulnak az azelőtt fgyelemre sem méltatott munkaközvetítőkhöz.

Nem mulaszthatjuk el, hogy a községi munkahivatalok²⁾ üzemét legalább futólagos szemlében ne ismertessük. A közvetítő hivatal szakképzett személyzetét a munkaadó és munkásérdekeltség képviselőiből paritásos elv szerint alakult felügyelő bizottság ellenőrzi és irányítja egy hatósági biztos elnökölete alatt. A részletintézkedésekben kantononként több eltérést találunk. Egész a legújabb időkig a gyakran tetemes, helyenként 7.800 – 15.300 fr. közt ingadozó költségeket a községek saját erejükből fedezték. A zürichi központ fenntartási költségei 1905-ben 28.009 frankot, 1906-ban pedig 313.195 frankot értek el. A közvetítés csupán a városi népességre nézve ingyenes, a gazda és az elszegődő munkás már csekélyebb díjat (50 ct.-3 fr.) fizet.

A munkaközvetítés sikerességét erősen segítik a szövetséges vasutak igazgatósága részéről engedélyezett olcsóbb utazási díjak.

Az egész intézmény további sorsát, látszik, végleg megpecsételi az a múlt évi törvény (1909. X/29. t.-czikk), mely a fenntartási költségeknek államsegélyek alakjában való biztosítását és a helyes szervezés kellékeit maradandólag szabályozza. Tárgyunk szempontjából legfontosabbak a törvény ama rendelkezései, melyek a segélyezett munkahivatalokat a díjtalan mezőgazdasági munkaközvetítésre, a Naturalverpflegungsstationokkal való együttműködésre s ez utóbbiakat központosított szövetségbe való tömörülésre kötelezik.

Hazánkban a mezőgazdasági munkaközvetítés szervezését szükségessé teszik a már ma is vándorló százezernyi munkástömegek elhelyezésével járó nehézségek és a gazdaságok időszakonként aránytalanul összetorlódó munkáskeresőlete.³⁾ A célszerű munkaközvetítés hiányának tudható be a

¹⁾ Fünfter deutscher Arbeitsnah weis Kongress. 1908. A zürichi munkaközvetítő hivatal vezetőjének, Bohnynak előadása. 73. 1.

²⁾ E hivatalok intézik a munkaközvetítés ügyeit.

³⁾ A földművelésügyi ministerium által gyűjtött adatok szerint már az 1910. év folyamán csak nyár idején 80.000 munkás vándorolt az ország egyik megyéjéből a másikba; ugyancsak e ministerium kimutatása érteimében 1908-ban az ország egész területén fekvő 532 megfigyelt járás közül 306-ban dolgoztak idegen munkások.

»Mezőgazd. munkabérek Magyarorsz. 1908. évben.

helyi viszonyokban nem indokolt munkásvándorlás is. Ugyanis a munkásvándorlásokban gyakran főmozgatóerőként szerepelnek a munkaviszonyoknak a közeli vidékeken is egymással szemben eltérő feltételei s főleg úgy a munkaadók, mint a munkások tájékozatlansága a követeléseik mérvét megszabó országos társadalmi és termelési viszonyok iránt. Hogyan érthető meg különben azt a tény, hogy az aratók számos vidéken ugyanolyan feltételek mellett, aminőket otthon is elérhetnének, idegenbe szegődnek; s épp így nem múlik a helyi munkáshiányon felföldi tótok alkalmazása egyes békés- és háromszékmegyei uradalmakban, melyek környékén köztudomásúlag feles munkáskéz áll rendelkezésre.

De meg a helyi munkapiacra is a kínálat és kereslet újabb egyensúlyba hozása, a munkaadó és munkás között megbomlott összhang helyreállítása és a munkabérek helyes és arányos alakulása csak a munkaközvetítés kiépítése esetén remélhető.

Az e tárgyban megkérdezett törvényhatósági munkaközvetítők szinte kivétel nélkül ily értelemben nyilatkoztak.¹⁾

A következőkben részletes ismertetését adjuk a hazánkban található munkaközvetítés különböző módjainak s egyúttal kellő súlyt fektetünk annak kutatására, hogy a közvetítés mily szervezetben elégíthetné ki a munkapiac követelményeit legteljesebb mértékben.²⁾

A munkásvándorlások nagy arányai ellenére a falú zselélnépének nagyobb része mégis helyben és a környéken áll munkába, még pedig a munkaadóval vagy megbízottjával történt közvetlen megegyezés alapján, a mi szabályként áll különösen a cselédekre. Azonban az időszakos munkák elvégzésére

¹⁾ Egyedül Túróc megye törvényhatósági közvetítője nem látja a szervezés szükségét ez idő szerint fenforogni.

²⁾ A hazai munkaközvetítés tanulmányozása céljából részletes kérdőíveket dolgoztam ki, melyeket megküldöttem kitöltés végett a törvényhatósági munkaközvetítőknél s mindazoknak, kik hivatásuknál vagy irodalmi munkásságuknál fogva a munkaközvetítéssel közelebbi érintkezésbe jutottak. A kérdőpontok részleteikben a hazai munkaközvetítés valamennyi módját és egész tárgykörét felölelték. Az ily módon megkérdezett uraknak (számszerint 34) szíves készségükért ez úton is köszönetemet nyilvánítom. Végül megjegyzem, hogy az előadandókat, amennyiben konkrét tényekre vonatkoznak, nagyrészt a feldolgozott ezen anyaggyűjtés eredményeiből merítettem.

mindgyakrabban idegenből kényszerül a gazda munkást fel-fogadni rendszeren a felföldi falukban tett kirándulások alkalmával.¹⁷⁾ Nem kíván bővebb fejtegetést annak bizonyítása, hogy a gazda részéről ily vaktában eszközölt kirándulások nagyobb vidékek munkapiacának egyenetlenségeit maradandólag elpótm tüntethetik; a mellett az eljárás túlságos egyéni jellege miatt a közérdekű munkaközvetítés sociálpolitikai feladatait meg nem oldhatja. Ellenben megzavarja a helyi munkások munkaviszonyait; az utaztatással járó bajok és költségek s az idegen munkások munkateljesítésének rendszerinti tökéletlensége pedig a gazda rovására mennek.

A tulajdonképpeni munkaközvetítést az úgynevezett munkásvállalkozók (előmunkás, bandavezér, aratógazda, paraber stb.) s az ügynökök ténykedése vezeti be.

Hazánk legtöbb vidékén igen elterjedt szokás, hogy a gazdák időszaki munkák (czukorrépa-kapálás, aratás, cséplés stb.) idején nem közvetlenül érintkeznek a munkásokkal, hanem a munkásvállalkozóval, helyesebben banda-munkásvezérrel egyeznek meg, aki a tisztába hozott feltételek alapján a kívánt munkáscsapatot összetoborozza. E munkásvezérek mindenesetben lényegében ugyanazt a célt valósítják meg; ti. a közérdekű munkaközvetítés helyettesítésével a szükséges munkaerő, illetőleg munkaalkalom előteremtését. De a munkaadóval és a munkásokkal szemben elfoglalt jogi viszonyuk szempontjából működésük többféle megítélés alá esik. Leggyakrabban egyszerű ügynöki szerepet töltenek be. Ez esetben a gazdától bizonyos számú munkás felvételére meghatározott feltételek mellett megbízást kapnak, de a munkára maguk is elszerződnek, többnyire mint munkafelügyelők, élélmezők. A megbízás kiindulhat a munkásoktól is. Díjuk fejpénzben, esetleg az élélmezésen elért nyereségben áll.

Figyelemmel arra, hogy a munkásvezérek tevékenysége sem a munkással, sem a munkaadóval szemben jogilag nem önállósul, mivel a szerződést a felek közvetlenül egymással kötik meg, tisztán a munkaközvetítés népies szervei gyanánt működnek, a mire régi szokás, kölcsönös ismeretség alapján

¹⁾ MILHOFFER S. A mezei munkáviszonyok hazánkban. Budapest, 1898. 7. 1.

s a falu közvéleményének ellenőrzése alatt hivatottaknak is látszanak. Másrészt a szerződésbe önállóan be nem lépve, eljárásuk bármily visszaélés esetén sem bírói, sem közigazgatási üldözés tárgyává törvényesen nem tehető. Voltaképpen munkaközvetítőknak sem tekinthetők. Pedig visszaélések lépten-nyomon előbukkannak. A hozzám beérkező tudósítások szerint az élelmezésnél kapzsiságuk folytán nem ritkán az ügyis túlerőltetett munkások egészséges táplálkozása rovására túlzott nyereségre tesznek szert.

A szó' szoros értelmében vett munkásvállalkozók kilépnek az ügynöki hatáskörből s önálló félként, mint a munka vevői jelentkeznek. Saját veszélyükre felvállalnak mindenféle gazdasági munkát, melynek elvégzésére a maguk nevében munkásokat szerződtetnek. A gazda és munkás egymással szerződéses viszonyba nem kerülnek. Leghírhedtebbek a csongrádi előmunkások, munkavezetők, az un. paráberek, akik a fővállalkozóval leszerződnek a földmunkálatra kubikméterenként és azt néhány krajczárral olcsóbb áron tovább adják a munkásoknak.¹⁾

Szokásos lévén a munkásvállalkozás szerte az országban, az egyre inkább nyilvánosságra jutó visszaélések megelőzésére a törvényhozás szigorú rendszabályokat alkotott az 1899;XLII. t.-cz.-ben.

A munkásvállalkozók, előmunkások, aratógazdák stb. szerepét a hazai munkaközvetítés terén nem szükséges bővebben méltatnunk. A visszaélések, az intézményes szervezés hiánya reájuk nézve is jogosulttá teszik azokat az ellenvetéseket, melyeket a munkaadó és munkás közvetlen érintkezésének tárgyalásánál e szempontból előadtunk.

Még kevésbé elégti ki a helyes munkaközvetítés kívánalmait az ügynökök ténykedése, ámbár működésük szigorú hatósági szabályoknak van alávetve.

Az 1899. évi 11.180 eln. szám alatt kelt földművelésügyi ministeri rendelet értelmében mezőgazdasági munkások közvetítésével:csak azok az ügynökök foglalkozhatnak, akik előzetesen erre hatósági engedélyt szereztek. Az ügynökök működése helyileg az engedélyokiratban megjelölt vármegyékre

¹⁾ Dr. ECSERI L.: Az alföldi munkáskérdés. Budapest, 1898, 83. 1.

van korlátozva; a közvetítési díjak és a szerződösszegésre irányuló csábítás tekintetében is szigorú szabályok hatálya alatt állanak.

E nehézségekkel szemben az üzleti szellem úgy segít magán, hogy különösen a külföldre járó munkások körében, de a belföldi munkapiacra is, az engedély-kényszer kijátszásával nem ritkán megkerüli a szabályozás hatályát.

Mindazonáltal a belföldi munkapiacra az ügynökök aránylag igen csekély szerepet játszanak. Egyes dunántúli (Zala, Fejér), fel-s alföldi (Trencsén, Nyitra, Liptó, Csongrád) megyékben történtek ilyen kísérletek, de a hatóságok idegenkedése s főleg az ügynökök túlkapásai hamarosan az engedély visszavonását eredményezték. Borsodmegye Mezőkövesd községében letelepült egyik ügynök engedélyét állítólag socialista izgatás miatt vesztette el.

Jól virágzó üzletkör nyílt azonban ügynökeink számára a délvidéki sváb s a felföldi tót és rutén munkásoknak német földre való közvetítésében. STONJENIN írja, hogy e munkásokat jóformán kizárólag galicziai s nálunk letelepült ügynökök közvetítik.¹⁾ Jóllehet közelebbi részletekről még alapos tájékoztatást nem nyertem, kétségtelennek tartom, hogy kivált a tudatlan ruthén és román nép épp oly kárát látja a közvetítő ügynökök visszaéléseinek, mint a galicziai vándormunkás. Egyébként már a hazai sajtó útján is nyilvánosságra jutnak egyes riasztó hírek.

A közvetítés előbbi módjaival szemben hazánkban a közérdekű munkaközvetítés hatósági gondoskodás tárgyát képezi. Még pedig a hatósági szervezés a törvényhozás beavatkozása nélkül részben községeink önálló intézményeiben, részben a központi kormányzat szabályrendelete útján valósult meg.

Könnyebb áttekintés érdekében külön vesszük szemügyre a hivatkozott ministeri rendelettel egységes szervezetbe vont központi, törvényhatósági és községi munkaközvetítést s az egyéb kormányhatósági szervezeteket és külön a községek e célú önálló berendezéseit.

Az első csoportban a munkapiac szervezése három irány-

¹⁾ Landwirtschaft und Landwirtschaftskammer in der Provinz Pommern 1908. Berlin, 1908.

ban megy végbe. A kormány közegeivel az autonóm testületek közreműködése mellett hatáskörébe bevonta *a)* a munkakereső helyben lakó munkások és *b)* a visszavándorló keregetnélküliek munkaközvetítését, s végül socialis zavarok eseteére *c)* az u. n. tartalékarató-munkások elhelyezését.

A helyben lakó munkások közvetítését a hatósági gondoskodás körébe oly tünetek kényszerítették bele, melyek orvoslása a socialis rend és béke érdekében vétkes könnyelműség nélkül szinte nem volt tovább halogatható. Amint a ministeri indokolás is kiemeli: »a munkáspolitikának először is a legközvetlenebb bajon, a foglalkozás hiányon kellett segíteni, amelynek enyhítésére irányuló intézkedések egyúttal a gazdák által panaszolt munkáshiány megszüntetését is célozták.«¹⁾ Nem kevésbé elhatározó nyomást gyakoroltak hatóságainkra a kilenczvenes évek vége felé egyre sűrűbben előforduló tömeges szerződészegések, illetőleg a munkások téli leszerződése ellen irányuló socialistikus agitatio.

A hatósági munkaközvetítés kísérletképpen legelőször 1909-ben eszközöltetett.

A szerencsés kísérlet tanulságai megkönnyítették a végleges egyöntetű szervezet megteremtését. Az akkori földművelésügyi minister még 1899. évben kiadott szabályrendeletével gondoskodott a hatósági munkaközvetítő állások rendszeresítéséről s munkakörük szoros megállapításáról.

Ez intézkedés alapján a földművelésügyi ministerium munkásügyi osztályának kebelében a munkaközvetítés országos szerve létesült. Azonkívül minden vármegye saját székhelyén alkalmaz egy törvényhatósági munkásközvetítőt, aki hatósági jelleggel van felruházva s működéséért az államtól kap tiszteletdíjat. Legtöbbször valamelyik fiatal aljegyző vagy irnok részesül a megbízásban. Újabban ott, ahol eredményes működésre számítanak, a megyei gazdasági egyesület titkára esik a választás.

Végül minden község és város képviselőtestülete köteles hatósági munkásközvetítőt alkalmazni. Rendszeren a jegyzők, illetőleg segédek végzik e teendőket; sokszor

¹⁾ Három év Magyarország mezőgazdasági politikájában 1906-1909, Budapest, 1909. 92. 1.

tnódosabb gazdák, kik gyakran egyúttal munkásvállalkozók is, vállalkoznak e tisztségre (Turócz, Borsod megyék stb.). A községi munkásközvetítő fizetést nem kap, de eredményes működés esetén a képviselőtestülettől tiszteletdíjat, a kormánytól jutalmat remélhet; továbbá a felek felkérése folytán írt minden levél és távirat megírásáért a megbízótól 20 fillért szedhet.

A rendeleti úton létrehozott szervezet külső intézményeiben a hivatalos kimutatás szerint egyre gyarapodik. Már a rendelet kiadását követő évben, 1900-ban jobbadán kiépült. A törvényhatóságokban levő munkásközvetítói tisztségek közül ez év folyamán betöltetett 49 vármegyei, 115 városi munkásközvetítói állás s 43 vármegyében a községi munkásközvetítők is megkezdték a működést. 1907-ben 87 törvényhatóság és 3748 község jelölt ki közvetítőt.¹⁾

E külső arányaiban hatalmas intézmény üzemi működését az életbeléptető rendelet szabályozza. Lényegében hármas feladatot jelöl ki; úgymint a helyi és helyközi (interlocalis) közvetítést s evvel összefüggő, de bizonyos értelemben távolabbi socialpolitikai czélok megvalósítását (pl. díjtalan közvetítés stb.).²⁾

A magyar mezőgazdasági munkaközvetítésről hiányos Mpet rajzolódnánk, ha legalább főbb vonásokban nem közölnénk működésének kiemelkedőbb eredményeit.

A közvetített személyek száma, amellet hogy évről-évre növekedőben van, már most is tetemes. A központ 1900-ban 38.900, 1901-ben 25.000, 1902-ben 26.000, 1904-ben 23.650, 1905-ben 22.560, 1906-ban 40.000 s 1907-ben már 73.437 esetében teljesített munkaközvetítést. A vidéki szervek tevékenységéről kevés számszerű adat áll rendelkezésre. A törvényhatósági közvetítésl902-ben23.0C0, 1904-ben 29.800 s 1905-ben 19.500 mezőgazdasági munkást juttatott munkához. Ez utóbbi évben a vidéken közvetített munkások kimutatott száma meghaladta a 100.000-et. Azonban a tényleges közvetítés mérve még na-

¹⁾ A földművelésügyi ministerium működéséről szóló évi jelentések 1900-1907.

²⁾ Eljárási Útmutató a gazdasági munkásközvetítők részére, Budapest, 1910.

gyobb, amint a ministerium véli, mivel a községi közvetítők, ha a jelentkező munkásokat azonnal el tudják közvetlenül helyezni, felesleges munkaszaporítás elkerülése végett jelentést nem küldenek.

Az elhelyezett munkásoknak kategóriánként való megoszlása számszerűleg nem állapítható meg; de az egész közvetítés szervezete nyilvánvalóan a nagy időszakos gazdasági munkásszükségletek kielégítésén épül fél. Magánúton gyűjtött adataim szerint legélénkebb a közvetítés az aratás és cséplési munkálatok idején; egyes helyeken, mint Csanád és Csongrád megyékben szinte kizárólag a földmunkásokra szorítkozik; Békés, Torontál és Temesmegyékben is számos kubikusmunkás veszi igénybe; Borsód és Heves megyékben sok a közvetített szőlőmunkás; Sáros és Nyitra megyékben a cukorrépakapálásnál talál alkalmazást a legtöbb közvetített munkás.

Általában a hatósági közvetítés a gazdasági cselédek s specialis, szakképzett munkások (kertészek, dohánykertészek stb.) hely bejuttatása val nem foglalkozik. Legalább az ország egyik részében sem sikerült ily nyomra jutnom.

Ott, ahol a helyi (megyei, községi) munkaközvetítés ügyes kézbe került, rendszeren a gazdasági munkások több kategóriájára kiterjed.

A hazai hatósági munkaközvetítés jelentőségének fokozottabb megértése érdekében nem lesz felesleges azoknak a tapasztalati tényeknek összefoglaló átpillantása, melyek a közvetlen, illetőleg a munkakereslet és kínálat kiegyenlítésére irányuló közvetítési tevékenységnek hatályosságát megvilágítják. Ezt kiegészítőleg szükségesnek tartjuk kritikailag megvizsgálni azokat az eredményeket is, melyeket a hazai hatósági munkaközvetítés a közvetett, illetőleg a távolabbi socialpolitikai célok megvalósításában elért.

A valóságos közvetítések tényleges számát, mint a hatósági, szervezés életerőségének bizonyítékát csak úgy értékelhetnénk, ha biztos számszerű adataink lennének arra nézve, vajjon a hazai munkások közül hánynak közvetítése képez valóságos szükségletet, illetőleg az egyéb közvetítési módoknak az országos munkaerő elosztásában mily szerep jut. Ily adatok hiányában annál nagyobb érdeklődéssel kell kutatnunk,

hogy a hatósági közvetítés váza, külső szervezete mennyiben vált élő valósággá.

Mint számtalan más közigazgatási alkotásnál, úgy itt is azt tapasztalhatjuk, hogy az intézmény az országos központban kitűnően működik, ellenben a vidéken csődöt vall. Pedig ne feledjük el, a munkaközvetítés súlypontja a vidékre esik s számai csak a községi és törvényhatósági hivatalokon át futhatnak a központba.

A községi közvetítés a valóságban elvétve, itt-ott működik; a legtöbb helyt csupán a papiroson van meg a képviselőtestület határozatában. A beszerzett tudósítások közül alig kettőben-háromban talállok elismerést a községi közvetítők iránt. (Torontál, Borsód, Csanád vármegyék); több törvényhatósági közvetítő, akihez a községekből a heti jelentéseknek kellene beérkezniük, »a községi közvetítésről tudomással sem bir« (Bereg, Túrócz vármegyék stb.); a legtöbb törvényhatóságban pedig a községi közvetítés teljesen pang (Pest-Pilisolt-Kiskun, Békés, Pozsony, Zala, Tolna vármegyék és az erdélyi vármegyék stb.), ámbár sokszor nagy a munkakinálat és kereslet.¹⁾

A vármegyei központokban, úgyszólván, csak ott lehet tényleges munkaközvetítésről szó, ahol a földmivelésügyi ininisterium a vármegyei gazdasági egyesületeket bizta meg a törvényhatósági közvetítői teendőik végzésével. Egyebütt nem viszik előre a munkaközvetítés ügyét, legfeljebb azzal, hogy a megbízott tisztviselő helyiségét a törvényhatósági közvetítő feliratú táblával megjelölik.

Ennyit a munkakereslet és kínálat közvetlen kiegyenlítéséről.

Mint láttuk, a hatósági munkaközvetítés a munkapiaez "rendezéséhez nemcsak egyoldalról és közvetlenül lát hozzá, hanem távolabbi socialpolitikai célokat is tűz ki. Éppen ez 'okból érthetetlen »a hatósági munkásközvetítés« elnevezés, melyet az életbeléptető rendelet és a hatósági kiadványok következetesen használván, annak közérdekű socialis jellegét a külső megjelölésben elhomályosítják. A hivatalos megjelölés-

¹⁾ Fentieket megerősíti de Pottere Bruno: Magyar socialis agrárpolitika Budapest. 1909. 43 l.

annál kevésbé jogosult, mivel az állítólagos »munkásközvetítés« nemcsak munkást szerez a munkáshiány megszüntetésére a munkaalkalomhoz, hanem munkaalkalmakat is keres a munkás számára a munkahiány csökkentésére.¹⁾

A hazai hatósági munkaközvetítéssel kapcsolatos szociálpolitikai ténykedések két főirányban folynak.

Már bevezetésünkben utaltunk azon szociális és közgazdasági érdekekre, melyek a helyi keresletnek és kínálatnak lehetőleg önmagukban való kölcsönös fedezésére a közérdekű munkaközvetítést mintegy kötelezik. A hazai viszonyok között ez az elv kétszeresen fontos; de legfeljebb mint irányító eszme hathat, mivel mezőgazdasági munkapiacunk vidékenként változó egyenetlenségei a hatósági közvetítés súlypontját a helyközi ténykedésekre, a százezernyi munkástömegeknek távol vidék közti megosztására helyezi. S így a közvetítés hatályosságának mértékadó külső kifejezése lehetne az »gyre növekedő munkásvándorlás, feltéve, hogy a helyi munkapiacz védelmének elve következetesen megvalósul. Ám sajnálatos tapasztalatok azt igazolják, hogy gyakran a munkásvándorlást (még a közvetítésből eredettet is) nem a munkapiacz különbségei idézik elő, hanem mesterséges okok, melyek a munkaadó és munkás helytelen magatartására vezetendők vissza. A munkások túlzott követelése, némely gazda időszerűtlen ragaszkodása elavult s legtöbbször a színmagyar nép jogos érdekeit sértő bér- s munkaviszonyokhoz azok a leggyakoribb okok, melyek hatósági munkaközvetítésünket közérdekű jellege ellenére is egyoldalú magánérdekek oltalmára kisajátítják.

Kétségtelen, hogy a munkáscsoportoknak engedélyezett félárú vasútjegykedvezmény és az a jogbiztonság, melyet az 1898. II. t.-cz. a hatósági közegek előtt kötött munkaszerződés erejének kölcsönöz, felette alkalmasok a mezőgazdasági munkások mozgékonyságának növelésére. Azonban épp oly bizonyos hogy a hatósági közvetítés sem használja ki az indokolatlan vándormozgalommal szemben rendelkezésére álló valamennyi eszközt. Az e tekintetben történő intézkedések hiányosak.

¹⁾ A hatósági megnevezéshez a könnyebb tájékoztatás és az utalás hűsége kedvéért mi is kénytelenek vagyunk ragaszkodni.

A községi közvetítő figyelmét sokkal kisebb mérvben köti le a helyi munkapiacz rendezése, semhogy az idegenbe irányuló kereslet és kínálat tényleges szükségességét alaposan elbírálhathatná.¹⁾ Ily módon csak csökkent mérvben nyilvánulhat a közvetítés hatása a munkabérek s egyéb feltételek arányosításában is.

A távolabbi socialpolitikai ténykedések másik csoportjában, az egyezkedő feleknek a szerződés körüli támogatásában nem találjuk azt a messzemenő gondoskodást, mint ahogy az a német mezőgazdasági munkaközvetítés példájában előttünk áll. Ugyanis a helyközi közvetítésnél a közvetítő a szabályzat szerint legfeljebb annyit tehet, hogy a munkafeltételeket hivatalból közli s a fél kívánatára ezek iránt külön kérdést intézhet. A socialis célokat közelebről szolgáló egyéb munkára hatósági munkaközvetítésünk nem vállalkozik, de mai szervezetében más elfoglaltsággal túlterhelt s rosszul vagy sehogysem díjazott közegeivel nem is volna rá képes. Sajnos, a vidéki szervek tétlensége folytán a munkaközvetítéssel kapcsolatos tényleges socialis gondoskodás még a most érvényben lévő eljárási szabályzat szellemét sem elégítheti ki.

A hatósági munkaközvetítés előbbi szervezetétől különállóan a földművelés- és kereskedelemügyi kormány a visszavándorlók részére határszéli munkaközvetítési kirendeltségeket állított fel.

E kirendeltségek 1908. év folyamán Fiúméban 13.524, Királyhidán 13.203 és Zsolnán 71.204 összesen 97.931 visszavándorlót láttak el munkáskeresleti értesítővel. A fiumei kirendeltség 1.774 oly egyénnek adott ingyen vasúti jegy beváltására jogosító igazolványt, kik minden anyagi eszköz nélkül tértek haza.

Ezenkívül a kormány külön hatósági szervezetet létesített a szerződésszegések folytán szükségessé váló intézkedések eszközzésére az u. n. tartalék munkások intézményében. A szerződésszegő munkások pótlására 1897. óta Mezőhegyesen, Kisbéren és Bábólnán előre elszerződött munkáscsapatok állnak készenlétben, valamint utasítva vannak a törvényhatóságok első tisztviselői, hogy a területükön található munkás-

¹⁾ V. Ö. Szab. rend. 8. §-ában az »Útmutató« 17. 1.

feleslegről a központi munkásügyi hivatalt tájékoztassák, hogy az tudomással bírjon arról, honnan lehetne szükség esetén a szerződészegő munkások pótlására hivatott munkáskezekről gondoskodni.¹⁾

Az ily módon a gazdáknak rendelkezésre bocsátott munkások összes száma mozgalmas években 2-4.000 között változik; több évben azonban ily kiegészítő munkásokra nem volt szükség, amikor az elszerződött tartalékcsoportokat az állami gazdaságokban alkalmazták.

A ministerium a tartalékmunkások átengedését több fontos feltételtől teszi függővé, melyek a munkaadók esetleges visszaéléseit hivatottak kizárni. A kormány a tartalékmunkások átengedésével és a feltételek részletes szabályozásaival azt az elvet óhajtja megvalósítani, mely szerint az államhatalom nem lép közbe a bérharcznál, hanem csupán arra szorítkozik, hogy a jogtalan cselekmény, a munkások szerződészegése által kényszerhelyzetbe jutott gazdákat az egész ország lakossága számára oly fontos aratási munkálatok lebonyolításában támogatja.²⁾

Kétségtelen, hogy a hatóság e cél kivitelében pártatlanságát a legmesszebb menő óvatossággal megőrizni igyekszik; más kérdés azután, hogy a munkásviszonyokba való ily mélyreható beavatkozás szociális s jogi szempontból igazolható-e.

Azt hiszem, hogy a kérdés gyakorlati elbírálásánál egyedül két megfontolás irányadó. Első sorban joggal vitatható, vajjon a hazai viszonyok között célszerű-e a vidéki hatóságok részrehajlatlanságát a munkaadóval szemben ilyen újabb, érzékeny próbára tenni. Másfelől ez ellenvetésnél sokkal döntőbb jelentőségűnek tartom ama tény hangsúlyozását, hogy *a kormányhatóság ezen nagy horderejű socialis magatartása az állami agrarsocialpolitikánk terén eddig követett elveknek és sikeres alkotásoknak mintegy természetes és szükségszerű folyománya*. Mivel t. i. az 1898: II. t.-cz. a megszabott feltételek alapján kötött munkaszerződés alanyai javára jogaik érvényesítése céljából hathatós védelmet helyez kilátásba, a kormány,

¹⁾ Magyarország földművelésügye 1897 – 1963. Budapest, 1903. 167-171. l.

²⁾ IPOLYI KELLER GY: Gazdasági munkásügy és szociálpolitika Magyarország. Budapest 1910. 24. l.

mint a törvény végrehajtására hivatott hatóság e rendelkezésből csak a végső következményt vonja le azon eljárásában, melylyel a védelem hatályosságáról gondoskodik és az a törvényes szerződés biztosítására a szerződésszegő fél helyébe másikat állít. Ugyanis a törvény mérlegelvén a közrejátszó socialis és termelési viszonyok nagy közérdekű fontosságát feltétlenül a szerződés tényleges teljesítését akarja elérni. Ez kitűnik a törvény létrejöttének előzményeiből s magából a törvényjavaslathoz fűzött indokolásból is. A munkaadót szerződésszegése esetén egyéb pénzbírságon kívül a munkabér kárpótlására kötelezi, ami a munkás javára teljesítést jelent; a munkást pedig szerződésszegése esetére kényszeríti a munka felvételére. Már most hatóságaink ez utóbbi kétes értékű biztosítékot csak a törvény szellemében egészítik ki, midőn a munkaadó javára egy kedvezőbb lehetőséget: a szerződésszegő munkás tényleges pótlását tartják fenn.

A hatósági munkaközvetítés hazánkban általában, mint országos hatósági intézmény működik. Van azonban egy, – igaz, magában álló – oly községi munkásközvetítő hivatal, a békéscsabai munkásotthon, mely az országos szervezettel lazán függ össze, s tevékenysége olyan úttörő, hogy fokozottabb figyelmet érdemel.

A békéscsabai munkásotthont a község 1905-ben létesítette 8.000 korona államsegélylyel 20.000 korona költségen. Az intézmény helyiségeiben napközi otthonra találnak a munkanélküliek; itt nyert elhelyezést az olvasó és könyvtárterem s a községi munkásközvetítő számára megfelelő irodahelyiség. Az »otthon« ügyeit külön tisztviselő, az u. n. intéző vezeti.¹⁾ A munkaközvetítés teljesen díjtalan. Szerződéskötés esetén csupán a munkaadó fizet a szerkesztésért és leírásért meghatározott árszabás szerint némi díjat. Annak ellenére, hogy a munkásotthon, mint valóságos néphivatal, sokoldalú munkásságot ró egyetlen tisztviselője vállaira, életerős intézménynek bizonyult.

¹⁾ Dr. CHRISTIAN GYÖRGY. A békéscsabai községi munkásotthon ismeretése. Békéscsaba, 1907.

Ezen közlemény átengedéseért s egyéb alapos felvilágosításért CHRISTIAN GYÖRGY úrnak, a munkásotthon érdemes intézőjének tartozom köszönettel.

Az 1906 év folyamán elszegődtetett mezei munkára 4.027 munkást, kubikosmunkára 1.745 munkást, erdei munkára 79 munkást, gyári munkára 83 munkást, építkezési munkára 76 munkást, összesen tehát 6.010 munkást.

Ez igazán szép socialis alkotás tanulságul szolgál arra, hogy minő módon lehet a községi munkaközvetítésbe életet önteni.

Sajnos, a békéscsabai példát eddig egyetlen alföldi paraszt községünk sem követte. Egyedül Szentesen indult meg bizonyos kezdeményezés. T. i. a város főjegyzője felsőbb hatósága megbízásából alapos tanulmányt dolgozott ki egy »Nép-házának helyben való felállítása tárgyában.

Távolról sem vonjuk kétségbe a hazai hatósági munkaközvetítés arravalóságát és nagy érdemeit. Sőt készséggel elismerjük, hogy a munkaközvetítés ily központosított, az egész országra rendszeresen kiterjedő, nyilvános hálózatának megteremtése még előhaladottabb külföldi államokban is páratlanul értékes socialis alkotás volna.

Mégis a részletesen megjelölt hiányok tudatában nem zárkózhatunk el annak vizsgálata elől, hogyan volna a már meglevő szervezet a valóságos élethez közelebb hozható.

Nem szükséges bővebben fejtegetnünk, hogy minden sociálpolitikai intézménynek helyes működése bizonyos állandó általános elveken alapú, melyek a helyi viszonyoktól teljesen függetlenek. így gyorsaság, megbízhatóság s jó hírszolgálat oly alapfeltételek, melyek nélkül közérdekű munkaközvetítés sehol a föld kerekéségén el nem képzelhető. Mivel ez elveknek a gyakorlatba való átültetése tisztán technikai kérdés, azt hiszem a további tárgyalás sorából ki is kapcsolhatók. Figyelmünket egyedül azokra a kérdésekre fordítjuk, amelyek eldöntése hazai mezőgazdasági munkaközvetítésünk sorsára elhatározó befolyást gyakorolhat.

A hatósági vagy érdekképviseleti rendszer célravezetőbb-e viszonyaink között? Mily szervezetben s mily eszközökkel volna a vidéki (törvényhatósági és községi) közvetítés új életre kelthető?

Az első, a kezelési kérdés az ipari közvetítés terén ma már eldöntöttnek látszik. Ha figyelemmel kísérjük azokat az áldatlan küzdelmeket, melyeket a szervezett munkaadók és

munkások úgy nálunk, mint különösen Németországban egymás ellen vívnak, a munkaközvetítés birtokáért, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy azt egyik fél kezébe sem szabad a hatóságnak átengednie. Amellett a hatósági szervezettel sokkal könnyebben valósítható meg a különböző közvetítők központosított működése, amely az egységes eljárási elvet, a helyi érdekekkel szemben az egész munkapiacra kiterjedő közérdek szemmeltartását feltételezi. A legdöntőbb érv a kötelező igénybevétel elvében rejlik. Csak a hatósági munkaközvetítés ruházható fel aggodalom nélkül a személyes önelhatározó képességbe mélyen belevágó ezen jogosultsággal, amely azonban a munkapiac végleges rendezésének elmaradhatatlan kelléke. A hatósági munkaközvetítés hatáskörének csak ily kiterjesztése alapján lehet teljes siker reményében hozzálatni a munkanélküliség esetére szóló biztosítás gyakorlati megoldásához.

A mezőgazdasági munkaközvetítés terén az elvek érvényessége a munkapiac eltérő alakulása miatt nem oly szembeötlő s némileg kétséges is.

A különböző államok munkaközvetítésének tárgyalása folyamán kitűnt, hogy a mezőgazdasági munkapiac egyes fontosabb követelményeit a hatósági, míg másokat az érdek-képviselői rendszer elégítette ki megfelelőbben.

Tudjuk, hogy a mezőgazdasági munkaközvetítés többszörösen hangsúlyozott helyközi jellege még inkább kívánatossá teszi a munkapiac központosított vezetését, mint az ipari termelésben. A nagy munkapiac áttekintése, a vidékenkénti keresletről és kínálatról szóló értesítések kicserélése, a munkástömegek távolabbi helyváltoztatásához fűződő socialis érdekek a hatósági szervezet előnyeit feltétlenül fölényre juttatják. Hatósági munkaközvetítésünk is eme munkakörben érte el legszebb sikereit.

Továbbá a német munkaadóközvetítés gyakorlata arról tanúskodik, hogy a munkások bizalmát teljesen megnyerni nem volt képes, aminek eredményeképpen az ügynökök tevékenysége a munkaközvetítésbe kiküszöbölhetetlenül beleévdött. Ellenben a hatósági, különösen a községi közvetítés az önkormányzati jogok erejénél fogva rendelkezik olyan eszközökkel, amelyek a munkás és munkaadó ellenszenvét egyaránt eloszlatják. A felek bizalma pedig a munkaközvetítés

hatályosságának oly nélkülözhetetlen kelléke, mely nélkül a legtökéletesebb berendezkedés, a vezetőség és hivatali kar legjobb akarata és képessége is hiába való, meddő erőlködés marad.

Előbb említettük, hogy a helyközi közvetítés bizonyos teendőiben a hatósági szervezet fölényvel bír. E megállapításunkat ki kell avval egészítenünk, hogy éppen a helyközi közvetítés igen bonyolult művelet, a mely nagyfokú kezdeményezést, üzleti elvek érvényesítését s főleg gyors eljárást s kimerítő tájékoztatást igényel. E követelmények az időszakai munkák idején különösen nagyjelentőségűein, mivel a mezőgazdasági munkaközvetítés sikere nagyrészt azon dől el, tud-e az egész termelés sorsára kiható tavaszi és nyári munkaösszetorlódás alkalmával hirtelen, késedelem nélkül nagy munkástömegeket összetoborozni.

Viszont úgy a bel-, mint külföldi tapasztalatok arra tanítanak, hogy a közvetítés ez Achilles sarkán a munkaadó-érdekeltség mindig jobban megállja a helyét, mint a kevésbé mozgékony, sőt nehézkes és közvetlenül nem is érdekelt hatósági szervezet. Hiszen a hazai hatósági közvetítés is, amelynek fősaisonja nagyjában az időszakos munkák idejére esik, úgyszólván csak azokon a vármegyei központokon fejt ki élénbebb tevékenységet, ahol a gazdasági egyesületek hatáskörébe került.

Nem helyezkedünk szembe azzal a feltétlen jogosult állásponttal, amely szerint socialpolitikai intézmények megítélésében a számbeli, külső eredmények a belső, socialis cél megóvása szempontjából alárendelendők. Éppen ezért az ipari hatósági munkaközvetítés többrendbeli technikai nehézség ellenére is az érdekképviseleti rendszerrel szemben kétségkívül előnyben részesítendő. Ám lényegesen változik a helyzet a mezőgazdasági munkaközvetítés terén, ahol a rendszer megválasztása létkérdéssé nőheti ki magát s ahol sem a munkaadók, sem a munkások nem élhetnek oly könnyen vissza a közvetítéssel együtt reájuk bízott hatalmi eszközökkel a munkapiacz állandó irányú alakulása s a nagyterületre kiterjedő helyközi közvetítés természete miatt.

Szóval az előadottak alapján meggyőződést szerezhettünk arról, hogy ezt a kérdést sem szabad kizárólagos elvi állás-

pontból elbírálni, hanem a gyakorlati élet kívánalmaihoz képest, úgy a hatósági, mint az érdekképviseleti rendszert a közvetítés ama pontján kell alkalmazni, ahol a kitűzött célnak legjobban megfelelnek. Akár a hatósági, akár az érdekképviseleti rendszer előnyeit becsüljük többre, végeredményében a közvetítés sikere a helyi szervezetek működésén múlik.

Mai mezőgazdasági közvetítésünk pedig épp a törvényhatóságokban és a községekben tagadja meg a hozzáfűzött reményeket. Körülményesebb vizsgálódás nélkül is tudatára jöhetünk a vidéki közvetítést megbénító okoknak, ha figyelembe vesszük, hogy úgy a törvényhatósági központokon, mint a községekben a személyi ellátás és a dologi felszerelés egyaránt hiányos; a munkaközvetítés többnyire valamelyik közigazgatási tisztviselőt terheli egyéb hivatalos teendői mellett, szóra sem érdemes díjazás ellenében.

Azok, akiknek alkalmuk nyílt a hazai hatósági közvetítés műhelyébe bepillantani, egyértelműleg e körülményben látják a legtöbb baj forrását.¹⁾ A munkaközvetítés jövője tehát azon fordul meg, mennyiben lesz mód első sorban a községekben hatósági nyilvános jellegű szervezés mellett önálló, kellően díjazott hivatal létesítésére.

A községek jönnek főleg tekintetbe, mivel a munkaközvetítés élő gyökere ide nyúlik s ezek munkája nélkül a központ a nagyközönséggel közelebbi kapcsolatba nem juthat.

A hatósági jelleg a közvetítés e legalsóbb fokán azért tartandó fenn, mivel a munkásokkal és a munkaadókkal való közvetlen érintkezés itt a legkényesebb, a socialis célok és biztosítékok legerősebben itt domborodnak ki és a kölcsönös bizalom kérdése itt nyilvánul meg leghatározottabban. De az érdekképviselet mai egyetlen számbavehető szerve, a megyei gazdasági egyesület mostani állapotában nagyobb költségberuházások nélkül nem is szervezhetne a községekben ügynökségeket, míg a hatósági szervezet keretei már ma is készen állnak.

Különben az önálló hivatal felállítása leginkább pénzügyi nehézségekbe ütközik.

A gyakorlat már e téren is mutat követésre méltó példát a békéscsabai »Népház« esetében.

¹⁾ De Pottcre Br.: id. m. 43. 1.

Nem szenved kétséget, hogy a munkaközvetítés személyi és dologi költségei legtöbb községünk háztartását aránytalanul megterhelnék. De a megoldás a mai viszonyok közt sem lehetetlenség. A munkaközvetítés terhei könnyebben volnának viselhetők, ha önálló intézménybe foglaltatnának mindazon socialis teendők, amelyek teljesítését községeink úgy sem halogathatják már soká és amelyek eredményeikkel az általános jólétet s így a legszegényebb néposztály közteher-viselési képességét is fokoznák.

Az ily népházak feladata körébe utalandó volna olvasókör, napközi otthon fentartása, munkásbiztosítás, jogvédelem, háziipari szakoktatás, népies felolvasások s a községi közigazgatási ügyek stb. Szóval e kellően szervezett hivatalban futna össze a falusi socialpolitika valamennyi szála.

Ha azonban a megvalósítás egyelőre késik, megfontolandó, vajjon mi módon lehetne a munkaközvetítést az egyre terjedő falusi gazdakörökkel összeköttetésbe hozni.

Természetesen az üzemi költség fedezésének akadályai azonnal összezsugorodnának, ha leszámolnánk a díjtalan közvetítés követelményével. Csakhogy a hatósági szervezet a közvetítés ingyenességével szinte fogalmilag összeforrott. Nehéz is volna megérteni, hogy közérdekű intézmény a munka költségeit szaporítsa s ez által a munkabér összegére csökkentőleg hasson. Ha a köz legalább egyelőre nem is ismerheti el a munkára való jogot a legmesszebb menő elvi értelemben, a mai kor socialis felfogása alapján elodázhatatlan kötelességet teljesít azzal, hogy a meglévő munkaalkalmak kihasználását megkönnyíti. Viszont a gyakorlat tapasztalatai nem teszik oly ellenszenvessé a mérsékelt díjszedés elvét. A békéscsabai munkaközvetítés hatályosságában semmit sem veszített az által, hogy a munkaadóktól szedett díjakkal az »intéző« tisztességes megélhetését biztosította. A törvényhatósági munkaközvetítők szintén nem foglalnak el ellenző álláspontot a díjszedéssel szemben, sőt egyesek egyedüli célravezető eszköznek tartják arra, hogy a közvetítő a felek érdekeinek megfelelően teljesítse kötelességeit.

A törvényhatósági központon a közvetítés irányításában vezető szerep osztandó ki a gazdasági egyesületnek.

A megokolás igen egyszerű. A törvényhatósági közvetítő-

hivatal a munkaközvetítőnek tulajdonképpen csak átviteli központja. Hivatása főleg abban áll, hogy a megyei és országos munkapiacz között az összhangot elősegíti. Nem a felekkel érintkezik, hanem a munkaerők helyes felosztásán, a közvetítés folyamatának irányításán, ellenőrzésén s a szükséghez képest élénkítésén munkálkodik.¹⁾ Vagyis csupa oly teendőket intéz, melyekre nézve az érdekképviseleti rendszer előnyeit kiemeltük.

A gazdasági felügyelőknél a ministerium tervezte kibővített hatáskörébe ez a tevékenység elfér, de a kivitel sikerét okvetlenül növelni fogja a mozgékonyabb megyei gazdasági egyesület vagy a jövőbeni gazdasági kamara tevőlegesen beavatkozása.

A munkaközvetítés hatályosságának feltételeit kutatva, végül meg kell emlékeznünk a kötelező igénybevétel elvéről is, melyre nézve különben Zala vármegye törvényhatósági közvetítője czélszerű szabályrendelet tervezetet dolgozott ki. Véleményünk szerint az obligatorius elv vitatása csupán elvi jelentőséggel bírhat mindaddig, amíg a közérdekű hatósági szervezet életképességét kétségbevonhatatlanul be nem igazolta s így a felek kölcsönös bizalmát ki nem érdemelte. Különben a gyakorlati élet ereje a legjobb indulatú szabályozást is végre nem hajtott közigazgatási törvények és rendeletek lomtárába veti.

Befejezésül újból kifejezést adunk annak az erős meggyőződésünknek, melynek részletes igazolását a maga helyén megkíséreltük, t. i., hogy a hazai mezőgazdasági munkaközvetítés továbbfejlesztését – a meglevő alapokon – az érdekelt társadalmi osztályok jóléte, a szociális béke megszilárdítása s végeredményében az egész hazai társadalom elsőrendű érdekei parancsolólag megkövetelik.

¹ Szerv. szab. 5. §. a) és h) pontok.